

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ**

TƏRCÜMƏ

FƏNNİ ÜZRƏ

P R O Q R A M

(Ali təhsilin bakalavriat pilləsi üçün)

İxtisasın şifri və adı:

050121 – Xarici dil (ingilis dili) müəllimliyi

BAKİ – 2021

Proqram ADPU-nun Xarici Dillər Mərkəzində hazırlanmışdır.

Proqram tərtib etdi: Professor N.Sadıqova

Redaktor: Professor D.İsmayılova

Rəyçilər: ADU-nun İngilis dilinin leksikologiyası və
üslubiyatı –1 kafedrasının müdiri,
dos. Amil Cəfərov

ADPU-nun Xarici Dillər Mərkəzinin baş
müəllimi, f.ü.f.d. M.M.Qasımova

İzahat vərəqi

Ölkəmiz müstəqillik qazanandan sonra beynəlxalq əlaqələri sürətlə artdı, müxtəlif dövlətlərlə münasibətləri genişləndi və həm vətənimizdə, həm də xaricdə keçirilən konfranslar, görüşlər tərcümə məsələlərinə tələbin artması ilə səciyyələndi.

Tərcüməçiik insan fəaliyyətinin ən qədim növlərindən biri olub elmlərin yayılmasına, mədəniyyətlərin inkişafına və xüsusən xalqlar arasında ünsiyyət əlaqələrinə xidmət etmişdir. Tərcümədən istifadə tarixinin qədim olmasına baxmayaraq, onun elmi və linqvistik əsasları ancaq keçən əsrin ortalarından öyrənilməyə başlanmışdır.

Dilçiliyin digər sahələrinə nisbətən “cavan” hesab edilən tərcüməşünaslıqda bir sıra problemlər meydana gəlir və formalaşır. Çünki tərcümə prosesi axtarışdır, dillərarası fəaliyyətdir. Tərcüməçi öz axtarışını kor-koranə, təsadüfi hədəf nöqtəsinə vurmaqdan və ya yalnış addım atmaqdan xilas olmaq üçün tərcümə kursuna yiyələnməlidir.

Tərcümə fənni Filologiya fakültəsinin İngilis dili müəllimliyi ixtisasının üçüncü kursunda tələbənin praktik, leksik və qrammatik kurslarının mənimsənilməsi nəticəsində aldıkları bilikləri yaradıcı şəkildə tətbiq etmək imkanını əldə etməsi üçün tədris olunur.

Tərcümə müasir tətbiqi dilçilik problemi kimi dilin yüksək səviyyədə peşəkar və səlis öyrənilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məhz xarici dil profilli mütəxəssis hazırlayan ali məktəb spesifikasiyasını nəzərə alaraq tələbələrin peşəkar dil daşıyıcısı kimi formalaşmaları, bilik və bacarıqlarının genişləndirilmələri və təkmilləşdirilmələri məqsədi ilə bu fənnin tədrisi zəruri hesab edilir. Proqramda ingilis dilinin normativ qayda-qanunlarını əhatə edən mövzular salınmış və onların dərs prosesi zamanı mümkün qədər ətraflı və praktik istiqamətdə şərhli nəzərdə tutulur.

Kursun vəzifəsi gələcəyin mütəxəssislərini yazılı və şifahi ana dilindən ingilis dilinə və ingilis dilindən ana dilinə tərcümə üçün bilik və vərdişlərlə təmin etməkdir. Tərcümə zamanı yaranan çətinliklərin aradan qaldırılması, konkret misallar əsasında

ekvivalentliyin təmin olunması üçün müxtəlif vasitə və növlərin göstərilməsi nəzərdə tutulur.

Linqvistik və ekstralingvistik faktorların tərcümə prosesinə təsiri, yeni mənələrin yaranma səbəbləri, frazeoloji vahidlər, atalar sözləri və məsələlərinin tərcüməsində istifadə edilən üsulların tədrisinə geniş yer verilir. Hər dərsin sonunda sərbəst tərcümə üçün orijinal mətnlər, çox işlənən ölçü, qısaltmalar və s. bu kimi məsələlərə diqqət yetirilir.

Təhsil Proqramının sonunda məzun aşağıdakı ümumi kompetensiyalara yiyələnmişdir:

- Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixi, hüquqi, siyasi, mədəni, ideoloji əsasları və müasir dünyadakı yeri və roluna dair sistemli və hərtərəfli biliklərə, milli dövlətimizin perspektiv inkişafını proqnozlaşdırma qabiliyyətlərinə;
- Milli dövlətimizin qarşılaşdığı təhdidləri və çağırışları müəyyən etmə bacarıqlarına;
- İxtisası üzrə Azərbaycan dilində şifahi və yazılı kommunikasiya bacarıqlarına;
- İxtisası üzrə ən azı bir xarici dildə kommunikasiya bacarıqlarına;
- İş yerində informasiya texnologiyalarından istifadə etmək qabiliyyətinə;
- Komandada iş, problemin həllinə ortaq yanaşmaya nail olmaq qabiliyyətinə;
- Məsələlərin həlli üçün əlavə məlumat resurslarını müəyyən etmək və seçə bilmək qabiliyyətinə;
- Peşəkar məqsədlər üçün müvafiq məlumatı təhlil etmək, ümumiləndirmək və tətbiq etmək bacarıqlarına;
- Peşəkar fəalliyətini planlaşdırmaq və təşkil etmək, gələcək təhsilini və mövcud bacarıqlarını təkmilləşdirmək, vaxtı idarə etmək və tapşırıqları vaxtında tamamlamaq qabiliyyətinə;
- Bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədilə vəziyyəti və özünü yenidən qiymətləndirmək və özünütənzimləmə bacarığına

Təhsil Proqramının sonunda məzun aşağıdakı peşə kompetensiyalarına yiyələnmişdir:

- Xarici dilin tədrisi zamanı qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələri reallaşdırmaq üçün dinləyib-anlama, danışma, oxu və və yazı kimi bacarıqları nümayiş etdirmək qabiliyyətinə;
- Yazılı və şifahi tərcümə, eləcə də məlumatın ötürülməsi vasitəsilə səmərəli ünsiyyət qurmaq bacarığına;
- Xarici dilin ümumi sistemini anlamaq və elementlərini əlaqələndirmək bacarığına;
- Xarici dilin tədrisi zamanı müvafiq metod və yanaşmalardan səmərəli istifadə etmək bacarığına;
- Xarici dilin danışıldığı ölkələrin mədəni xüsusiyyətləri və sivilizasiyası barədə məlumatlılıq: dil, mədəniyyət, din və sosial-iqtisadi faktorlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə yaratmaq bacarığına;
- Xarici dilin tədrisi zamanı müstəqil fəaliyyət göstərmək bacarığına;
- Təlim prosesini ümumi təhsilin Xarici dil fənnləri üzrə dövlət standartlarının tələblərinə uyğun olaraq təşkil etmək bacarığına;
- Gözlənilən təlim nəticələrinə uyğun olan müvafiq qiymətləndirmə meyarları və metodlardan məqsədli şəkildə seçmək və tətbiq etmək bacarığına;
- Təhsilalanın əldə etdiyi təlim nəticələrini, həmkarlarının rəyini, təhsil üzrə son nəşrləri nəzərə alaraq öz tədris praktikasını nəzərdən keçirmək və tənqidi qiymətləndirmək bacarığına;
- Sistem təfəkkürə sahib olmaqla yanaşı, pedaqoji innovasiyaları mənimsəmək keyfiyyətinə və dəyişən pedaqoji mühitə uyğunlaşmaq bacarığına;
- Tədris etdiyi fənnə hazır biliklər toplusu kimi deyil, daimi dərkətmə prosesi kimi baxmaq, analiz və sintez etmək qabiliyyətinə;
- Fənnin nəzəri və praktik səviyyədə öyrənilməsinin tərkib hissəsi olan psixoloji, pedaqoji, didaktik, kommunikativ məsələlərdən baş çıxarmaq bacarığına;
- Hər təhsilalan üçün əldə olunmalı xüsusi nəticələr formalaşdırmaqla və müvafiq metod və resurslar seçməklə inklüziv tədris/ təlim prosesini və mühitini planlaşdırmaq bacarığına;
- Tələbə əsaslı tədris/təlim prosesini planlaşdırmaq və həyata keçirmək üçün təhsilalanın fərdi inkişafını, təlim nəticələrini,

şəxsiyyətini və sosial inkişaf ehtiyaclarını, dil və vətəndaşlıq şüuru potensialını öyrənmək bacarığına;

- Təhsilalanların öyrənmə və inkişaf ehtiyaclarına əsasən əməkdaşlığa əsaslanan inkluziv, anlaşılıqlı və emosional cəhətdən təhlükəsiz mühit yaratmaq bacarığına;
- İstedadlı və öyrənmə ilə bağlı çətinlikləri olan təhsilalanların fərqli təhsil ehtiyaclarını anlamaq, onları dəstəkləmək, müvafiq dil tədrisi və təlimi metodlarını seçmək və tətbiq etmək bacarığına;

Fənnin əsas hədəfi və məqsədi ingilis dili müəllimliyi ixtisasında təhsil alan tələbələrə tərcümə sahəsində elementar bilik və bacarıqların öyrədilməsini təmin etməkdir. Kurs aşağıdakı prinsiplər üzərində qurulur:

- Siyasi, ictimai-iqtisadi, elmi-kütləvi və s. dövrü mətbuat materiallarının və həmçinin rəsmi beynəlxalq –diplomantik sənədlərin ikitərəfli, yazılı və şifahi tərcüməsi;
- Qəzet materiallarının və siyasi xarakterli mətnlərin hazırlıqsız, vərəqdən şifahi ikitərəfli tərcüməsi;
- Şifahi çıxış və danışıqları dinləmə yolu ilə, sinxron ikitərəfli tərcüməsi;
- Bədii mətnlərin tərcüməsi.

Tərcümə fənninin təlim nəticələri:

FTN 1 Tərcümə fənninin predmet və vəzifələri ilə tanış olaraq, tərcümənin cəmiyyətdə rolu və əhəmiyyətini müəyyən edir.
FTN 2 Müxtəlif sahələrdə xarici dildə olan ədəbiyyatı lüğətlə və lüğətsiz tərcümə edir.
FTN 3 Xarici dildə olan müxtəlif təyinatlı materialları (bədi, ictimai-siyasi, publisistik, hərbi, elmi, rəsmi və s.) oxuyub analiz edərək tədris prosesində tətbiq edir.
FTN 4 Tərcümə mətninin tərtibi zamanı hər iki dilin üslub xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, qrammatik qaydaları müqayisə edir.
FTN 5 Tərcümənin növlərini öyrənir, sərbəst (ekvivalent) və hərfi tərcüməni fərqləndirirək əlaqələndirir.
FTN 6 Fərqli mövzularda edilmiş tərcümə materialları üzərində sərbəst

Qiymətləndirmə metodları: Xarici dildə işgüzar və akademik kommunikasiya 1-2 fənninin tədrisində fərqli qiymətləndirmə üsullarından istifadə ediləcəkdir. Bu fərqli qiymətləndirmə üsulları əsasən də tələbəyönümlülüyə xidmət edəcəkdir. İstifadə ediləcək qiymətləndirmə üsulları aşağıdakılardan ibarətdir:

- Yazılı tapşırıqlar
- Bilik və bacarıqlara dair testlər
- Şifahi təqdimatlar
- Sorğular
- Açıq müzakirələr
- Frontal sorğu
- Qrup şəklində və özünüqiymətləndirmə; və s.

Qiymətləndirmə üsullarının müntəzəm şəkildə yenilənməsinə diqqət yetiriləcəkdir. Bu qiymətləndirmə metodları aydın müəyyənləşdirilmiş meyarlara əsaslanaraq tələbələrin bilik, bacarıq və qabiliyyət səviyyəsini düzgün müəyyən etməyə imkan yaradır.

Fənnin tədrisində istifadə olunacaq təlim və öyrənmə metodları: Xarici dildə işgüzar və akademik kommunikasiya 1-2 fənninin tədrisi zamanı öyrənmə metodları innovativ təhsil təcrübələri nəzərə alınaraq davamlı şəkildə nəzərdən keçirilir və təkmilləşdirilir. Tədris və öyrənmə metodları müntəzəm həyata keçirilir.

Təlim prosesində fərqli tədris metodlarından istifadə edilir hansı ki, bu metodlar tələbəyönümlü yanaşmanı və tələbələrin təlim prosesindəki fəal rol oynamasını təmin edir. Bu fənnin tədrisi zamanı istifadə edilən tədris və öyrənmə metodlarına aid aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik:

- Praktiki tapşırıqlar
- Təqdimatlar, müzakirələr
- Müstəqil iş, araşdırma
- Rol oyunları
- Qrup oyunları

- Cütlüklərlə iş
- Qrup qiymətləndirməsi
- Stimulyasiyalar; və s.

Fənnin tədrisi zamanı təhsildə nəzəriyyə və praktiki təlim arasında tarazılığın gözlənilməsinə diqqət yetirilmişdir.

Fənnin təsviri: *Bu fənnin tədrisi zamanı tələbələrə yazılı və şifahi tərcümə vərdişləri, iki dildə oxuyub anlaması, xarici dilin lüğət tərkibinin öyrədilməsi, qiraət, düzgün yazma və tərcümə vərdişlərinin, xarici dildən Azərbaycan dilinə və əksinə tərcümə etmək bacarığının aşılması, o cümlədən, müxtəlif təyinatlı mətnlərin düzgün şərh edilməsi və öyrəndiklərini praktikada tətbiq etməkdə məqsədyönlü, sistematik biliklər verilməsi nəzərdə tutulur.*

Kursun məzmununu aşağıdakı mövzuların Payız V smestrin ərzində 60 saat dərslə tələblyə aşılmasını təmin etməkdir

Tərcümənin predmeti və məqsədi -

Tərcümənin mahiyyəti. Tərcümədə linqvistik forma, məna və ekstra-linqvistik situasiya. Dilin məna növləri və tərcümə (referensial, praqmatik və intralinqvistik.)

Tərcümənin semantik və praqmatik aspektləri. Tərcümə tarixindən məlumatlar. Tərcümə və dil sistemindəki səviyyələr (fonem, qrafem, morfem, söz, söz birləşməsi, cümə, mətn)

Ekvivalentlik anlayışı, sərbəst və hərfi tərcümə. Transformasiyanın növləri: transpozisiya (yerdəyişmə), əvəzetmə, əlavəetmə və ixtisaretmə.

Leksik əvəzetmə: konkretləşmə, ümumiləşdirmə, səbəbin nəticə, nəticənin səbəblə əvəzlənməsi.

Antonimik tərcümə. Kompensasiya. Əlavəetmə. İxtisaretmə.

Tərcümənin leksik-frazeoloji problemləri -

Tərcümədə dar və geniş kontekstin, dil xarici situasiyaların nəzərə alınması. Sözü çox mənalılıqı və kontekst. Tərcümədə sinonimlərin seçilməsi. Tərcümə və leksikoqrafiya (lüğətçilik). Lüğət və ensiklopediyaların növləri: ikidilli, izahlı, sinonimlər, frazeoloji və s. Məcəzi mənalı sözlərin tərcüməsi (məntiqi məna, nominativ məna, emotiv məna anlayışları).

Ekvivalentsiz leksika (a. Xüsusi isimlər, b. Realilər c. Təsadüfi lakunalar) və onun tərcümə yolları.

Bura əsasən; 1.Transkripsiya və transliterasiya; 2.Kalka; 3.Təsviri tərcümə; 4.Təxmini yaxud analoq tərcümə; 5.Əvəzetmə daxildir.

Neologizmlərin, elmi-texniki və ictimai-siyasi terminlərinin tərcüməsi

Konnotativ (emotiv, ekspresiv, üslubi mənanın tərcüməsi), Sözlərin tərcümədə uyuşqanlıqı.

Xüsusi adlar, institusional və mədəniyyət terminlərinin tərcüməsi

Coğrafi adlar, küçə və meydan adları, qəzet, jurnal və digər dövrü mətbuat nümunələrinin adları, məşhur sənət əsərlərinin adları.

Beynəlmiləl sözlər, yaxud tərcüməçinin yalançı dostları

Frazeologiyanın tərcümə yolları.

Tərcümənin qrammatik çətinlikləri -

Qrammatik məna və onun tərcümədə verilməsi İngilis və Azərbaycan dillərindəki qrammatik modellərin uyğunluğu. İngilis dilində qaydadan müstəsna və onların tərcüməsi. Feilin zamanları, onların sayı, uzlaşma məsələləri. Tərcümədə qrammatik transformasiyalar: söz sırasının pozulması, nitq üzvlərindən birinin digəri ilə əvəzlənməsi, cümlə quruluşunun dəyişməsi.

Tabeli cümlənin tabesiz cümlələrlə əvəz olunması. Cümlənin üzvlənməsi və birləşməsi. Tərcümədə cümlənin kommunikativ üzvlənməsi. Müəyyən artiklinin işlənməsi (əsasən də xüsusi isimlərlə).

Azərbaycan dilindən ingilis dilinə tərcümədə yaranan çətinliklər, qaydalardan çox müstəsna olduğundan cins kateqoriyasının leksik yolla və şəkilçi vasitəsilə ifadə olunması. Cins kateqoriyasına görə şəxs əvəzlilikləri arasında fərqlər və onların tərcüməsi. İsmi tək və cəmi (məzmunca toplum formaca tək və əksinə). İngilis və Azərbaycan dilində feilin zaman formaları. Feilin şəkillərinin tərcüməsi yolları. İntralingvistik məna (qrammatik məna) və sintaktik mənanın (üst və alt qat) tərcüməsi. Feilin şəxssiz formaları ilə ifadə olunmuş cümlələrin tərcüməsi.

Modallılıq və vəziyyət bildiren sözlərin tərcümədə verilməsi yolları.

Tərcümə və üslub çətinlikləri -

Müxtəlif janrlara-rəsmi, elmi-texniki, publisistik və bədii mətnin tərcümə yolları. İngilis və Azərbaycan dillərində ictimai-siyasi üslub və onun tərcüməsi. Üslubi kateqoriyaların tərcüməsi. Mətnin ümumi, üslubi xarakteristikası və onun tərcüməsi. Sözlün üslubi çalarlarının verilməsi yolları və bəzi qrammatik ifadələrin (arxaizm, vulqarizm, sləng, jarqon, danışq sözlərinin). Üslubi əvəzetmə. Üslubi priyomlar: təkrarlar, paralelizmlər, metaforanın, metonimiyanın, cinas (söz oyunu), ironiya, epitet, təşbeh, perifraz, oksimoron, ontonomasiya (mənalı adlar) və s. tərcüməsi. "Qanadlı sözlərin", eyhamların, zərb məsələlərin və sitatların (ixtibasların) mənalının tərcüməsi. Mətnin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin çatdırılması.

Müasir ingilis dilinin ABŞ, Böyük Britaniya, Kanada və Avstraliya variantlarının tərcümədə nəzərə alınması.

Mövzular üzrə saatların paylanması
(Praktik məşğələ 60 saat)
Mövzuların adları

№	Mövzu	saat
1	Types of translation.	2
2	Language as an act of communication	2
3	Translation and the levels of language	2
4	Morpheme level translation	2
5	Phrase level translation	2
6	Texts for self Training	2
7	Sentence level translation, Translation of text level	2
8	Equivalence: Semantic and Stylistic	2
9	The notion of Equivalence	2
10	Texts for self Training	2
11	The notion of Equivalence (1)	2
12	The notion of Equivalence (2)	2
13	Types of Equivalency	2
14	Lexical problems of translation (1)	2
15	Texts for self Training	2
16	Lexical problems of translation (2)	2
17	International words or translators "false friends" The problem of translation of English Phraseology	2
18	Levels of Grammatical correspondence	2
19	Grammatical Transformations (1)	2
20	Texts for self Training	2
21	Grammatical Transformations (2)	2
22	The usage of passive voice	2
23	The infinitive and its translations	2
24	The gerund and its translations	2
25	Texts for self Training	2
26	The participle and its translations	2

27	Phrasal verb and its translations (1)	2
28	Phrasal verb and its translations (2)	2
29	The Mood and its translations	2
30	Texts for self Training	2
	total	60

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1.Nailə Sadıqova. On Translation, Bakı 2018, 166 s
- 2.Delisle Jean. Translation: An Interpretive Approach. University of Ottawa Press, 1998, 125 p
- 3.Gentzler Edwin. Contemporary Translation Theories. L., N-Y., 1993, 224 p
- 4.Lefereve A. Translation. Rewriting and Manipulation of Literary Fame. L., N-Y., 1992, 176 p

MÜNDƏRİCAT

İzahat vərəqəsi	3
Kompetensiyalar.....	4
Fənnin hədəfi və məqsədi	6
Tərcümə fənninin təlim nəticələri	6
Qiymətləndirmə metodları	7
Fənnin tədrisində istifadə olunacaq təlim və öyrənmə metodları	7
Tərcümə fənninin təsviri.....	8
Kursun məzmunu.....	9
Mövzular və onların bölgüsü.....	11
Ədəbiyyat siyahısı	13